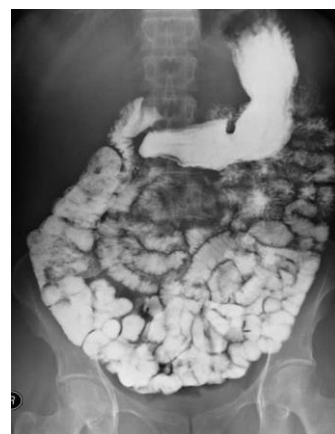

IV. Iloczyn rozpuszczalności

Wstęp

Iloczyn rozpuszczalności (K_{so} , IR) to iloczyn stężeń jonów trudno rozpuszczalnej substancji (osad) pozostających w równowadze z tą substancją w roztworze. Iloczyn tych stężeń jest podniesiony do odpowiednich potęg wynikających ze stechiometrii reakcji. Jest to wartość stała w danej temperaturze i dla każdej znanej substancji nieorganicznej jest to wartość stabelaryzowana. Osad rozpoczyna się strącać w momencie, gdy iloczyn stężeń jonów przekroczy wartość K_{so} i wytrąca się aż do momentu zużycia któregoś z reagentów. Łatwo zatem stwierdzić, że substancje o bardzo niskich K_{so} wytracają się w bardzo niskich zakresach stężeń, czyli łatwo je wytrącić, a dla tych, które mają wysokie wartości K_{so} potrzeba wysokich stężeń reagentów, zatem trudno je wydzielić z roztworu. Ponadto, im trudniej wytrącić osad tym łatwiej go rozpuścić i odwrotnie. Należy w tym momencie wrócić do definicji K_{so} , i wyobrazić sobie, że w roztworze macierzystym, z którego wytrącił się osad, nadal są jony wspólne z osadem. Ich stężenie jest dokładnie takie, jak wynika z wartości K_{so} . Czyli nad osadem o wysokim K_{so} jest wysokie stężenie jonów, nad osadem o niskim K_{so} – małe. Rozpuszczenie osadu może przebiegać według różnych mechanizmów chemicznych, ale najprościej wyobrazić sobie to w ten sposób, że aby rozpuścić osad należy przesunąć równowagę w kierunku wolnych jonów. Można to zrobić np. ‘zabierając’ (poprzez reakcję) któryś z jonów nad osadem. Ponieważ układ ma stały K_{so} zawsze będzie dążył do wyrównania równowagi, a sposób jest na to tylko jeden: uwolnić więcej jonów, czyli rozpuścić się. Pojęcie iloczynu rozpuszczalności osadu nie należy jednak mylić z **rozpuszczalnością** osadu (wyrażoną w g/l rozpuszczonej substancji), którą można zmieniać. Czynniki wpływające na rozpuszczalność osadu mogą być następujące: a) efekt wspólnego jonu; b) efekt obcego jonu (efekt solny); c) pH; d) temperatura.

Czy poza probówką substancje trudno rozpuszczalne mają znaczenie praktyczne? Jak najbardziej. Wykorzystuje się na przykład przy pozyskiwaniu uranu z wody morskiej. Trudno rozpuszczalne osady mają tę zaletę, że nie uwalniają jonów w szerokim zakresie pH, które mogłyby być potencjalnie toksyczne lub zaburzałyby homeostazę w organizmie. Jako przykład można tutaj podać siarczan (VI) baru ($K_{so} = 1.08 \times 10^{-10}$). Ma on dodatkowo zdolność do pochłaniania promieniowania rentgenowskiego w znacznym stopniu i na zdjęciach RTG pojawia się jako biała plama. Znalazł zatem zastosowanie jako środek cieniujący podczas radiologicznej kontroli przewodu pokarmowego, z którego się nie wchłania i jako niezmienny jest wydalany bezpiecznie z organizmu po ok. 48h. Podawany jest doustnie w postaci zawiesiny (1 g

Rys. Obrazowanie jelita cienkiego barytem./Źródło: Public Domain,<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3359486>

Rys. 8 mm kamień nerkowy
Źródło: Public Domain,
<https://commons.wikimedia.org/w/index>

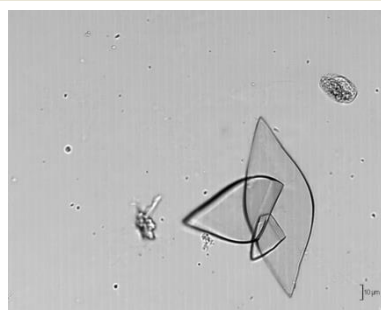
siarczanu baru w 1 ml, często z dodatkiem cukru lub aromatu) i jest stosowany do diagnostycznych badań rentgenologicznych przewodu pokarmowego: przełyku, żołądka, jelita cienkiego i jelita grubego u ludzi i zwierząt.

Osady substancji trudno rozpuszczalnych wytrącają się także w organizmie. Tak powstają np. kamienie nerkowe, które formują się w nerkach lub moczowodach na skutek wytrącania się substancji stanowiących prawidłowe lub patologiczne składniki moczu. Skład takich złogów może być (w różnych proporcjach): fosforanowo-wapniowy ($K_{soCa(HPO_4)}=1.25 \times 10^{-7}$, $K_{soCa_3(PO_4)_2}=1.26 \times 10^{-29}$), szczawianowo-wapniowy ($K_{soCaC_2O_4}=1,78 \times 10^{-9}$), moczanowy (kwas moczowy), cystynowy (powstający z dimerów aminokwasu cystyny) lub/i struwitowy (powstające w przebiegu przewlekłych zakażeń układu moczowego bakteriami rozkładającymi mocznik). Próbę farmakologicznego rozpuszczania kamieni można podjąć tylko w przypadku kamieni składających się z kwasu moczowego. Złogi wapniowe można jedynie usunąć mechanicznie.

Przykłady kryształów mogących występować w moczu przedstawiają rysunki.

Rys. Kryształy szczawianu wapnia w moczu Źródło: Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index>

Rys. Kryształy kwasu moczowego w moczu Źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=30742375>

Rys. Kryształy fosforanu wapnia w moczu (rozetka) Źródło: www.medical-labs.net/calcium-phosphate-crystals-in-urine-3109/

Ćwiczenia należy wykonywać w parach.

Ćwiczenie 1. Efektywne usuwanie jonu z roztworu poprzez wytrącanie jego osadów o różnych iloczynach rozpuszczalności.

- a) Do 10 cm^3 $0,05\text{M}$ roztworu $\text{Pb}(\text{NO}_3)_2$ (**Roztwór 0**) dodaj 3 cm^3 $0,34\text{M}$ NaCl , co na celu próbę ilościowego usunięcia jonów $\text{Pb}(\text{II})$ w postaci PbCl_2 z roztworu. Po wytrąceniu osadu oddziel go od roztworu poprzez przesączenie. Przesącz = **Roztwór 1**. Odpowiedz na pytanie: czy w **Roztworze 1** znajdują się jony $\text{Pb}(\text{II})$? Jeśli tak, oblicz ich stężenie w roztworze nad osadem.

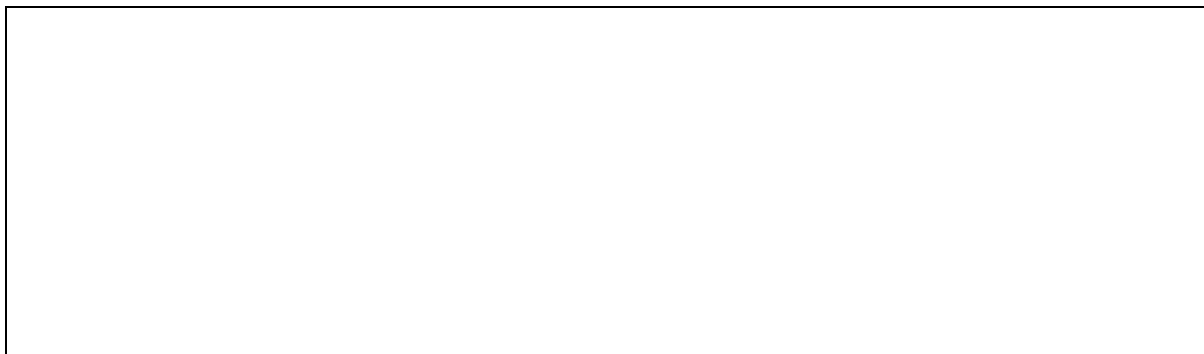
$$K_{so \text{PbCl}_2} = 1,7 \cdot 10^{-5}$$

Obliczenia:

- b) Oblicz, ile należy dodać 0,025M K_2CrO_4 do **Roztworu I**, aby ilościowo usunąć jony ołowiu w postaci $PbCrO_4$. Następnie wytrąć osad i oddziel od roztworu poprzez przesączanie. Przesącz = **Rozwór 2**.

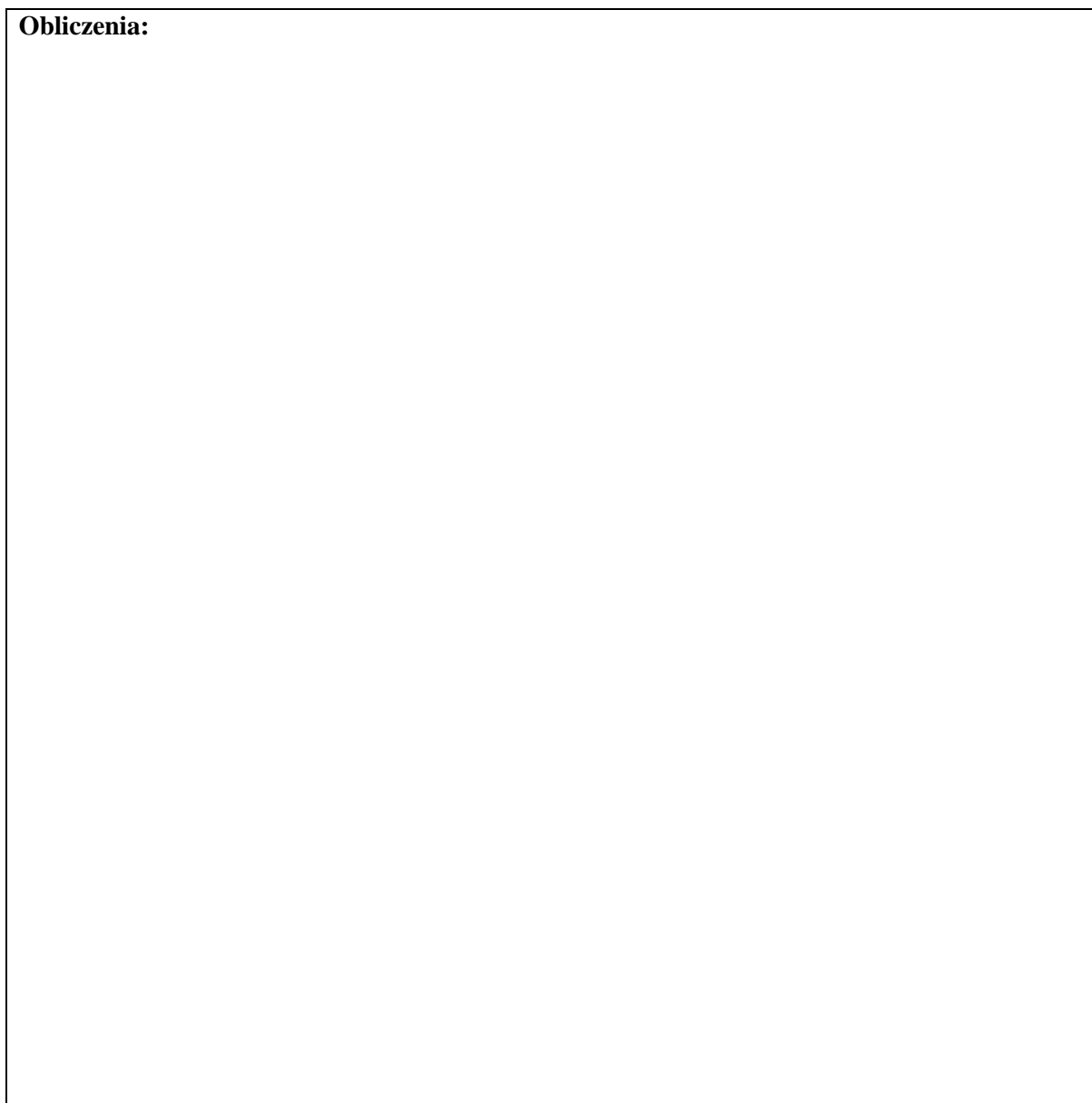
$$K_{so} PbCrO_4 = 3,98 \cdot 10^{-13}$$

Obliczenia:

- c) czy w **Roztworze 2** nadal znajdują się jony Pb(II)? Jeśli tak, oblicz ile należy do tego roztworu dodać $2 \cdot 10^{-6} \text{ M Na}_3\text{PO}_4$, aby je ilościowo usunąć w postaci $\text{Pb}_3(\text{PO}_4)_2$.
Następnie wytrąć osad i oddziel od roztworu poprzez przesączenie.
Przesącz = **Roztwór 3**.
 $K_{\text{so Pb}_3(\text{PO}_4)_2} = 3,98 \cdot 10^{-45}$

Obliczenia:

--

Uzupełnij zestawienie:

	$C_{\text{Pb(II)}}$ w roztworze
Roztwór 0	
Roztwór 1	
Roztwór 2	
Roztwór 3	

Opowiedz na pytanie czy możliwe jest całkowite usunięcie jonów Pb(II) z badanego roztworu? Jakiego odczynnika należy użyć aby efektywnie usunąć jon z roztworu? Omów zagadnienie wykrywanie jonów a jakościowe usunięcie jonów z roztworu.

Odpowiedź:

--

Ćwiczenie 2. Zbadanie wpływu pH na wytrącanie osadów.

Przygotuj 7 probówek stożkowych. Nalej do nich (używając pipet Pasteura z podziałką) podane w Tabeli 1 ilości roztworów KOH o odpowiednich stężeniach. Policz pH tych roztworów i sprawdź papierkiem lakmusowym. Następnie do każdego z nich dodaj po 2 cm³ roztworu CaCl₂ o stężeniu 0,125M.

W których probówkach wytrącił się osad? Obserwację poprzyj obliczeniami.

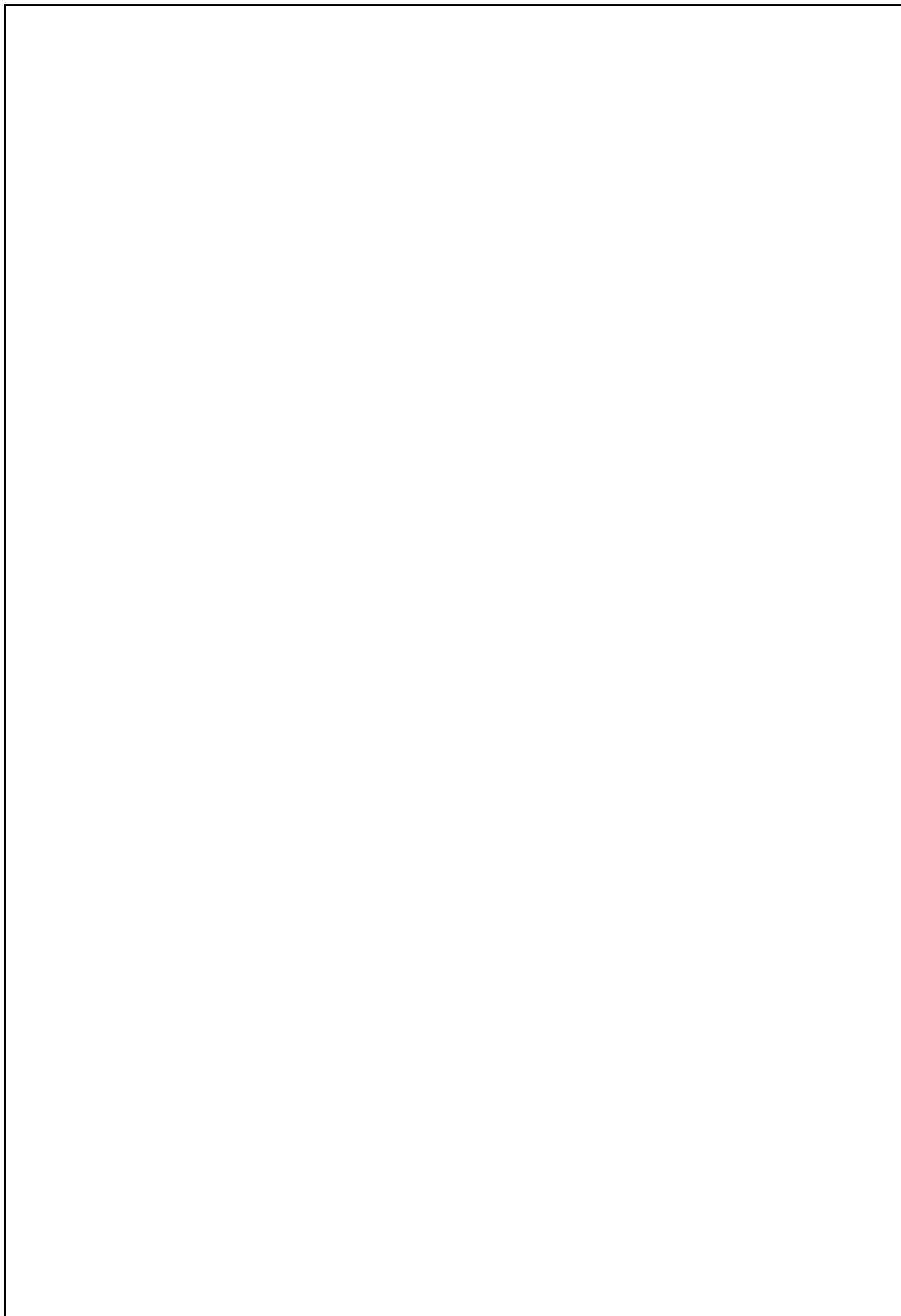
Odpowiedz na pytanie czy pH>7 jest warunkiem wytrącania wodorotlenków?

$$K_{soCa(OH)_2} = 5.02 \cdot 10^{-6}$$

Tabela 1.

Nr	V _{KOH} C _{KOH}	pH _{r-ru}	V _{CaCl2} C _{CaCl2}	C _{Ca(II)}	C _{OH-}	V _{r-ru}	osad (+/-)	>, < K _{so}
1	10 ml 0,1M		2 ml 0,125M					
2	5 ml 0,05M		2 ml 0,125M					
3	5 ml 0,005M		2 ml 0,125M					
4	10 ml 1 · 10 ⁻⁴ M		2 ml 0,125M					
5	5 ml 5 · 10 ⁻⁵ M		2 ml 0,125M					
6	5 ml 1 · 10 ⁻⁵ M		2 ml 0,125M					
7	5 ml 1 · 10 ⁻⁶ M		2 ml 0,125M					

Obliczenia:

Ćwiczenie 3. Wytrącanie szczawianów i fosforanów wapnia z roztworów o stężeniach imitujących ich patologiczną zawartość w moczu.

Mając do dyspozycji roztwory wyjściowe $2.5 \cdot 10^{-3} \text{M}$ $(\text{NH}_4)_2\text{C}_2\text{O}_4$ oraz 0.01M Na_3PO_4 przygotuj w zlewkach po 10 cm^3 następujących roztworów (użyj pipet miarowych):

Roztwór 1, w którym stężenie jonów szczawianowych będzie wynosić 200 mg/l (400 mg/24h poziom patologiczny),

Roztwór 2, w którym stężenie jonów fosforanowych będzie wynosić 2.2 mmol/l (150 mg/24h poziom patologiczny). *

Do każdego z **Roztworów 1 i 2** dodaj wynikającą ze stechiometrii ilość jonów wapnia stosując roztwór $2.5 \cdot 10^{-3} \text{M}$ CaCl_2 . Odstaw roztwory na 10 min . Czy wytrąciły się osady? Poprzyj obserwację obliczeniami z wykorzystaniem K_{so} ($<$, $>$ K_{so}).

$$K_{\text{soCa}_3(\text{PO}_4)_2} = 1.26 \cdot 10^{-29}, K_{\text{soCaC}_2\text{O}_4} = 1.78 \cdot 10^{-9}$$

*Przeciętna objętość dobowej zbiórki moczu u dorosłego człowieka wynosi 1500 ml . Maksymalna zawartość szczawianów stanowiąca normę wynosi $<250 \text{ mg/24h}$ u kobiet i $<300 \text{ mg/24h}$ u mężczyzn. Maksymalna zawartość fosforanów stanowiąca normę wynosi $<100 \text{ mg/24h}$. W ćwiczeniu stężenie finalne jest podniesione do patologicznie występujących poziomów, które sprzyjają niepożądanemu wytrącaniu kryształów.

Obliczenia:

